Δρ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΥΛΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ PDoc - ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΜΑ
ΣΕ ΠΕ01 ΛΑΡΙΣΑΣ, ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ, ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ

Πρόλογος

Τό παρόν κείμενο ἀποτελεῖ μιά μελέτη προβληματισμοῦ πού ἐπικεντρώνεται στόν χαρακτῆρα τῆς Ὀρθόδοξης Θρησκευτικῆς Ἐκπαίδευσης (Θ.Ε.) στή σύγχρονη Εὐρώπη. Σέ μιά ἐποχή πού χαρακτηρίζεται ἀπό τήν κυριαρχία τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καί τήν ἔντονη ἐκκοσμίκευση, ἡ ἀνάγκη γιά ἐπαναπροσδιορισμό τῆς διδακτικῆς μεθοδολογίας καθίσταται ἐπιτακτική[1].

Στόχος εἶναι νά ἀναδειχθεῖ πῶς ἡ θεολογική σκέψη μπορεῖ νά συνομιλήσει γόνιμα μέ τήν Τεχνητή Νοημοσύνη (ΤΝ) καί τήν Εἰκονική Πραγματικότητα (VR), ὄχι ὡς μέσα ἐντυπωσιασμοῦ, ἀλλά ὡς ἐργαλεῖα πού ὑπηρετοῦν τήν ἐμπειρική γνώση καί τή συνάντηση μέ τόν «Ἄλλο». Μέσα ἀπό συγκεκριμένα παραδείγματα καί ἐκπαιδευτικά σενάρια, ὅπως τό «Ψηφιακό Γεροντικό 2.0», ἐπιχειρεῖται ἡ γεφύρωση τῆς διαχρονικῆς πατερικῆς σοφίας μέ τίς ἀνησυχίες τοῦ σύγχρονου μαθητῆ.

* * *

Ἡ Ὀρθόδοξη Θρησκευτική Ἐκπαίδευση στήν Εὐρώπη τοῦ 21ου αἰῶνα βρίσκεται σέ ἕνα σταυροδρόμι προκλήσεων καί προοπτικῶν. Σέ ἕνα περιβάλλον

[1] Σχετικά μέ τήν ἀνάγκη ἐπικαιροποίησης καί τή χρήση νέων μεθόδων διδασκαλίας ὑπό τό πρίσμα τῶν σύγχρονων τεχνολογικῶν καί κοινωνικῶν προκλήσεων, βλ. ἀναλυτικότερα: Παύλου, Ν., *Τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στό σύγχρονο σχολεῖο. Προτάσεις ἐπικαιροποίησης τοῦ μαθήματος*, Λάρισα 2020, σσ. 10-16.

πού συχνά περιγράφεται ὡς «μετα-χριστιανικό»[2], τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καλεῖται νά ἀποδείξει τή χρησιμότητά του, ὄχι ὡς ἕνας στεῖρος μηχανισμός ἀποστήθισης, ἀλλά ὡς ἕνας ζωντανός χῶρος καλλιέργειας τῆς κριτικῆς σκέψης καί τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης.

Ἡ σύγχρονη παιδαγωγική σκέψη υἱοθετεῖ τή μέθοδο τῆς ἑρμηνευτικῆς προσέγγισης[3]. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ μαθητής δέν καλεῖται νά ἀποστηθίσει, ἀλλά νά ἑρμηνεύσει τίς βιβλικές καί πατερικές πηγές σέ σχέση μέ σύγχρονα ἠθικά διλήμματα (π.χ. κλιματική κρίση, τεχνητή νοημοσύνη). Ἡ Ὀρθόδοξη Θ.Ε. γίνεται ἔτσι «γέφυρα» γιά τόν διάλογο μέ τόν «Ἄλλο», εἴτε αὐτός εἶναι ἑτερόδοξος εἴτε ἄθρησκος.

Βέβαια οἱ προκλήσεις εἶναι πολλές. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται:

• Ἡ Κρίση τῆς Ταυτότητας: Οἱ ὀρθόδοξοι νέοι σίγουρα ἀναζητοῦν στήν Ὀρθοδοξία τόν συνομιλητή τους γιά ζητήματα τῆς ἐπικαιρότητας (π.χ. τά ἀνθρώπινα δικαιώματα, τήν οἰκολογία, τήν κοινωνική δικαιοσύνη), καί ὄχι ἐπικέντρωση ἀποκλειστικά σέ ἀναφορές τοῦ παρελθόντος.

• Ἐκκοσμίκευση: Σέ μιά Εὐρώπη πού συχνά περιγράφεται ὡς «μετα-χριστιανική», ἡ Θ.Ε. πρέπει νά ἀποδείξει τή χρησιμότητά της στήν καλλιέργεια τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης καί τῆς κριτικῆς σκέψης.

Ἡ Ὀρθόδοξη Θ.Ε. καλεῖται, λοιπόν, νά ἀπαντήσει στόν λειτουργικό ἀναλφαβητισμό. Ὁ Θρησκευτικός Γραμματισμός (Religious Literacy) ὁρίζεται ὡς ἡ ἱκανότητα κατανόησης τοῦ ρόλου τῆς θρησκείας στή δημόσια ζωή. Ἡ Ὀρθόδοξη πρόταση ἑστιάζει στήν ἔννοια τοῦ προσώπου (vs ἀτόμου) καί τῆς κοινότητας, προσφέροντας μιά ἐναλλακτική στόν ἄκρατο ἀτομικισμό.

* * *

[2] Γιά τόν ὅρο «μετα-χριστιανική Εὐρώπη» καί τή σχετική προβληματική περί ἐκκοσμίκευσης, βλ. ἐνδεικτικά: Taylor C. (2007), *A Secular Age*, Harvard University Press. Πρβλ. ἐπίσης Roy O. (2020), *Ἡ Εὐρώπη εἶναι χριστιανική;*, ἐκδ. Πόλις, καθώς καί τήν ἀνάλυση τοῦ Boeve L. (2007) στό "Europe in Crisis: A Question of Belief or Unbelief?", *Modern Theology* 23, 2, σσ. 205-227.

[3] Γιά τή διεθνῆ συζήτηση σχετικά μέ τήν ἑρμηνευτική στή θρησκευτική παιδαγωγική, βλ. Dressler B. (2018), *Religionsunterricht: Bildungstheoretische Grundlegungen*, Leipzig.

Ἡ Θεολογία τῆς «Ἐμπειρίας»: Μιά πρόταση θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ[4]

Στή σύγχρονη μετανεωτερική πραγματικότητα, ὁ θρησκευτικός ἀναλφαβητισμός ἐμποδίζει τήν κατανόηση τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καί τήν ὁμαλή συμβίωση στίς πλουραλιστικές κοινωνίες. Ὁ θρησκευτικός γραμματισμός (Religious Literacy) πρέπει νά ἀναδεικνύει τήν ἱκανότητα «ἀνάγνωσης» τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου στήν ἰδιωτική καί δημόσια σφαῖρα.

Ἐδῶ ἀναδεικνύεται ἡ ἀναγκαιότητα τῆς Θεολογίας τῆς Ἐμπειρίας. Στήν Ὀρθόδοξη παράδοση, ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι διανοητική κατάκτηση, ἀλλά γεγονός σχέσης καί βιώματος. Αὐτή ἡ «ἐν ἐμπειρίᾳ» γνώση προσφέρει ἕνα μοναδικό μεθοδολογικό ἐργαλεῖο: τήν ἔμφαση στό «πῶς» ἡ πίστη νοηματοδοτεῖ τήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία (τόν πόνο, τή χαρά, τόν θάνατο, τή σχέση μέ τόν Ἄλλο).

Δηλαδή ἡ θρησκευτική ἐκπαίδευση ὀφείλει νά γίνει ὁ «χῶρος» ὅπου ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά συναντήσει τόν Ἄλλο[5].

Αὐτό σημαίνει ὅτι τό μάθημα εἶναι ἀπαραίτητο νά περιλαμβάνει στό Ἀναλυτικό του Πρόγραμμα:

- Οἰκολογική Θεολογία: Προτάσεις τῆς θεολογίας γιά τήν κλιματική κρίση.
- Τέχνη καί Πολιτισμό: Ἡ βυζαντινή τέχνη ὡς ἐργαλεῖα αἰσθητικῆς καί πνευματικῆς ἀγωγῆς.
- Διάλογο μέ τήν Ἐπιστήμη: Ἀπαντήσεις σέ ἠθικά διλήμματα (Βιοηθική, AI Ethics) ἀπό ὀρθόδοξη σκοπιά.
- Χρήση ἐργαλείων AI καί VR (Virtual Reality) στήν ἐκπαίδευση πού εἶναι πλέον πραγματικότητα. Ἡ Ὀρθόδοξη Θ.Ε. καλεῖται νά τά ἐνσωματώσει καί νά παρουσιάσει ἕνα σύγχρονο καί ἐπικαιροποιημένο μάθημα πού, ἐκτός τῶν ἄλλων, θά περιλαμβάνει:

  – Εἰκονικές Περιηγήσεις: Μαθητές πού θά βρίσκονται στή Λάρισα, στό Παρίσι ἤ τό Βερολῖνο θά μποροῦν νά πραγματοποιοῦν ψηφιακή ἐπίσκεψη στό Ἅγιον Ὄρος ἤ στόν Ναό τῆς Ἀναστάσεως.

---

[4] Βλ Prothero S. (2007). *Religious Literacy: What Every American Needs to Know--and Doesn't*. San Francisco, HarperOne στό ὁποῖο δίνει μία πολύ ἐνδιαφέρουσα πρόταση θρησκευτικοῦ γραμματισμοῦ.

[5] Βλ. Wright A. (1993), *Religious Education in the Secondary School: Prospects and Problems*, London, David Fulton Publisher.

– Interactive Hagiography: Θά περιλαμβάνει ψηφιακές ἐφαρμογές γιά τήν ἀνάλυση τῆς βυζαντινῆς εἰκονογραφίας ὡς ὀπτικοῦ ἐργαλείου μάθησης.

– Εἰσαγωγή τῆς Gamification: Χρήση ἐκπαιδευτικῶν παιχνιδιῶν γιά τή διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τῆς Λειτουργικῆς.

Χωρίς ἀμφιβολία, ἡ πρόκληση εἶναι ἡ διατήρηση τῆς «πνευματικότητας» μέσα στό ψηφιακό περιβάλλον καί νά μήν χαθεῖ ἡ βιωματικότητα τῶν διδακτικῶν ἀντικειμένων ἀπό τόν ἐντυπωσιασμό τῆς τεχνολογίας.

• Focus στήν Κοινωνική Ἠθική: Ἑνότητες γιά τόν ἐθελοντισμό, τήν καταπολέμηση τῆς βίας καί τοῦ ρατσισμοῦ.

• Δημιουργική Γραφή καί Τέχνη: Ἐνθάρρυνση τῶν μαθητῶν νά ἐκφράσουν τήν πίστη τους μέσῳ ποίησης, video ἤ graffiti.

• Ἀνταλλαγές καθηγητῶν μέσῳ προγραμμάτων ὅπως τό Erasmus+ πού θά παρουσιάζουν διδακτικές ἐμπειρίες καί θά ἀνταλλάσσουν προτάσεις γιά καλύτερη διαχείριση τῆς Θ.Ε.

Ἡ πρόκληση τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης

Ἡ Θ.Ε. μπορεῖ νά χρησιμοποιήσει προσαρμοσμένα συστήματα μάθησης (Adaptive Learning), ἐξατομικευμένα γιά κάθε μαθητή καί κάθε σχολική τάξη. Αὐτό σημαίνει, γιά παράδειγμα, ὅτι ἕνα AI chatbot, πού περιέχει ὀρθόδοξες πηγές, μπορεῖ νά ἀπαντᾶ σέ μαθητή τῆς Γ΄ Δημοτικοῦ πού θέλει νά γνωρίσει τόν Ἅγιο τοῦ ὁποίου φέρει τό ὄνομά του καί σέ ἔφηβο τῆς Β΄ Λυκείου πού θέλει νά πληροφορηθεῖ γιά τόν Λόγο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου γιά τήν «Ἑξαήμερο». Παράλληλα, τά Γλωσσικά Μοντέλα (LLMs) ἐπιτρέπουν στούς μαθητές νά κάνουν «διάλογο» μέ τήν παράδοση. Ἔτσι μποροῦν νά δημιουργήσουν ἐφαρμογή ἐρωτημάτων στούς Πατέρες στήν ὁποία θά θέτουν τά θέματα πού τούς ἀπασχολοῦν καί ἡ ΤΝ ἀνατρέχοντας στό corpus τῶν ἔργων τους θά συνθέτει ἀπαντήσεις πού παραπέμπουν στίς πηγές. Τό μάθημα μετατρέπεται σέ ἐργαστήριο ἔρευνας. Οἱ μαθητές, μέ τή βοήθεια τοῦ καθηγητῆ τους, θά μαθαίνουν νά ἀξιολογοῦν ἄν ἡ ἀπάντηση τῆς ΤΝ εἶναι ἀκριβής ἤ περιέχει «ψευδαισθήσεις» (hallucinations), καλλιεργῶντας τή θεολογική τους κρίση.

Ὅμως ἡ βοήθεια τῆς ΤΝ δέν περιορίζεται μόνο σέ αὐτά. Μπορεῖ νά τροφοδοτεῖ περιβάλλοντα βιωματικῆς μάθησης μέ εἰκονική πραγματικότητα (VR) πού μεταφέρουν τόν μαθητή στήν ἱστορία. Ἔτσι μποροῦν νά «παρευρεθοῦν»

στήν Α' Οἰκουμενική Σύνοδο, νά δοῦν τήν ἀναπαράσταση τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Παλατιοῦ τῆς Νίκαιας, ὅπου ἔλαβε χώρα, ἤ νά περιηγηθοῦν στόν γειτονικό κατεστραμμένο ναό τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου μέ ἀναπαράσταση. Ἡ ΤΝ λειτουργεῖ ὡς ξεναγός πού ἀπαντᾶ σέ πραγματικό χρόνο στίς ἀπορίες τους γιά τούς συμβολισμούς τῆς εἰκονογραφίας.

Ἀναπαράσταση μέ τό Gemini AI
τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Παλατιοῦ τῆς Νίκαιας.

Ἀναπαράσταση μέ τό Gemini AI τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς τεράστιας χριστιανικῆς Βασιλικῆς τοῦ 4ου αἰῶνα (ἀφιερωμένη στόν Ἅγιο Νεόφυτο). Βρέθηκε βυθισμένη λίγα μέτρα κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ στή Νίκαια τῆς Βιθυνίας.

Δέν χρειάζεται νά τονιστεῖ ὅτι ἡ Θ.Ε. εἶναι ὁ «φυσικός χῶρος γιά νά συζητηθεῖ ἡ ἠθική τῆς ἴδιας τῆς τεχνολογίας[6]. Γιά παράδειγμα, μπορεῖ νά ἀναδείξει θέματα Ὀρθόδοξης Ἀνθρωπολογίας μέ ἐρωτήματα τύπου «τί σημαίνει «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» στήν ἐποχή τῶν ἀλγορίθμων; Μπορεῖ μιά μηχανή νά ἔχει πνευματικότητα»; Ἤ νά ὀργανωθοῦν στό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας ἐργαστήρια δεοντολογίας στά ὁποῖα θά κληθοῦν οἱ μαθητές νά προγραμματίσουν (σέ θεωρητικό ἐπίπεδο) τούς ἠθικούς κανόνες μιᾶς AI, βασιζόμενοι στίς χριστιανικές ἀρχές τῆς ἀγάπης, τῆς θυσίας καί τοῦ προσώπου.

Αὐτό σημείνει ὅτι χρειάζεται νά θεσπιστοῦν κανόνες ὀρθῆς ἐνσωμάτωσης τῆς ΤΝ στή Ὀρθόδοξη Θ.Ε.[7]. Αὐτοί μπορεῖ νά εἶναι:

- Τό Μοντέλο «Human-in-the-loop»: Ἡ ΤΝ δέν ἀντικαθιστᾶ ποτέ τόν θεολόγο ἐκπαιδευτικό πού εἶναι ὁ εἰδικός πού μεταδίδει τή γνώση, τή δεξιότητα, τίς ἀξίες, τό ἦθος καί τήν ἐμπειρία. Ἡ ΤΝ μόνο ἐπικουρικά μπορεῖ νά λειτουργήσει στό ἔργο του.

- Δημιουργία μιᾶς ἀνοιχτῆς βάσης δεδομένων (Open Source) μέ κείμενα τῆς Ὀρθοδοξίας πού θά παρέχει ἔγκυρη καί χρήσιμη πληροφόρηση.

* * *

Ἀκολουθεῖ ἕνα παράδειγμα σύγχρονου σεναρίου Ὀρθόδοξης Θ.Ε. μέ τή βοήθεια τῆς ΤΝ. Εἶναι Project (Σχέδιο Ἐργασίας) στό ὁποῖο ἔγινε προσπάθεια νά συνδυαστοῦν ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κριτική σκέψη καί οἱ δυνατότητες τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης.

Project: «Ψηφιακό Γεροντικό 2.0 –
Ἡ ΤΝ συναντᾶ τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας»[8]

Στόχος: Νά διερευνήσουν οἱ μαθητές τίς ἀπαντήσεις πού δίνουν οἱ διαχρονικές ἀλήθειες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στά σύγχρονα ὑπαρξιακά προβλήματα. Τό ἐργαλεῖο ἔρευνας καί σύνθεσης θά εἶναι ἡ ΤΝ.

---

[6] Γιά τό θέμα βλ Stahl B. C. (2021), *Artificial Intelligence for a Better Future: An Ecosystem Perspective on the Ethics of AI and Emerging Digital Technologies*, Springer Nature.

[7] Ἐνδιαφέρουσες (καί γιά τήν ΤΝ) εἶναι οἱ θέσεις τοῦ κλασικοῦ Dreyfus H. L. (2001), *On the Internet*. London, Routledge.

[8] Ὁ ὅρος «2.0» ἀναφέρεται στή μετάβαση ἀπό τόν στατικό ἱστό (Web 1.0) στόν διαδραστικό καί νοήμονα ἱστό (Web 3.0 / AI).

1η δραστηριότητα:
Τά ἐρωτήματα

Ἡ τάξη χωρίζεται σέ τρεῖς ὁμάδες. Κάθε ὁμάδα ἐπιλέγει ἕνα ἐπίκαιρο ἐρώτημα πού ἀπασχολεῖ τούς νέους στήν Εὐρώπη:

Ὁμάδα Α: «Πῶς μπορῶ νά βρῶ ἐσωτερική εἰρήνη σέ ἕναν κόσμο πού χαρακτηρίζεται ἀπό τά social media καί τό cyberbullying;».

Ὁμάδα Β: «Ποιά εἶναι ἡ εὐθύνη μου ἀπέναντι στήν κλιματική ἀλλαγή;».

Ὁμάδα Γ: «Πῶς ἀντιμετωπίζεται ἡ μοναξιά στίς μεγαλουπόλεις;».

2η δραστηριότητα:
Ἀλληλεπίδραση μέ τήν ΤΝ. Ἡ Προτροπή/Ἐντολή (The Prompting)

Οἱ μαθητές χρησιμοποιοῦν ἕνα ἐξειδικευμένο μοντέλο ΤΝ, ἐκπαιδευμένο στήν «Φιλοκαλία», καί δημιουργοῦν μία σύνθετη προτροπή ἀναφέροντας «Λειτούργησε ὡς ψηφιακός βοηθός πού ἔχει πρόσβαση στίς ὁμιλίες τοῦ Ἀββᾶ Ἰσαάκ του Σύρου. Μέ βάση τή διδασκαλία του γιά τήν "ἐλεήμονα καρδία", δῶσε μου 5 συμβουλές γιά τό πῶς νά ἀντιμετωπίζω τό cyberbullying».

3η δραστηριότητα: Κριτική σκέψη

Ἐδῶ συμβαίνει ἡ πραγματική μάθηση. Οἱ μαθητές λαμβάνουν τήν ἀπάντηση τῆς ΤΝ καί καλοῦνται νά ἐλέγξουν:

Τήν τεκμηρίωση: «Ποῦ τό λέει αὐτό ὁ Ἀββᾶς;» (Ἀναζήτηση στά πρωτότυπα κείμενα γιά ἐπιβεβαίωση).

Τήν αὐθεντικότητα: «Ἡ ἀπάντηση τῆς ΤΝ ἀκούγεται "ἐκκλησιαστική" ἤ μήπως εἶναι ἁπλῶς μιά γενική ἠθικολογία πού θά ἔλεγε καί ἕνας life coach;».

Τόν ἐντοπισμό σφαλμάτων: Ἡ ὁμάδα βαθμολογεῖ τήν ΤΝ γιά τό πόσο καλά «κατάλαβε» τό πνεῦμα τοῦ Ἁγίου.

4η δραστηριότητα: Τό Δημιουργικό Προϊόν (Output)

Ἡ ὁμάδα δημιουργεῖ ἕνα Digital Poster ἤ ἕνα Podcast περίπου 5 λεπτῶν, ὅπου:

- Παρουσιάζει τήν ἀρχική ἐρώτηση.
- Παραθέτει τήν ἀπάντηση τῆς ΤΝ.
- Προσθέτει τό δικό της σχόλιο (τή «φωνή» τῶν μαθητῶν) γιά τό πῶς ἡ πατερική σοφία μπορεῖ νά γίνει πράξη στό δικό τους σχολεῖο.

Μέ τόν ἴδιο τρόπο λειτουργοῦν καί οἱ ὑπόλοιπες ὁμάδες.

Οἱ μαθητές θά ἔχουν ὄφελος ἀφοῦ θά κατανοήσουν

- Ὅτι ἡ πληροφορία τῆς ΤΝ δέν εἶναι τό ἴδιο μέ τήν ἐμπειρία, τή σοφία καί τήν Παράδοση τῶν Πατέρων.

- Ὅτι ἡ ΤΝ εἶναι ἕνα καλό ἐργαλεῖο πού χρειάζεται ὅμως τήν κριτική σκέψη.

- Ὅτι οἱ Πατέρες δέν εἶναι «μουσειακά ἐκθέματα», ἀλλά ἔχουν λόγο γιά τή σημερινή καθημερινότητα.

Καί βέβαια ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἐδῶ εἶναι τοῦ συντονιστῆ (moderator) πού δέν δίνει τίς ἀπαντήσεις, ἀλλά βοηθάει τούς μαθητές του νά «φιλτράρουν» τίς ἀπαντήσεις τῆς μηχανῆς.

* * *

Ἡ Ὀρθόδοξη Θρησκευτική Ἐκπαίδευση στόν 21ο αἰῶνα δέν καλεῖται ἁπλῶς νά ἐπιβιώσει σέ ἕνα ἐκκοσμικευμένο περιβάλλον, ἀλλά νά λειτουργήσει ὡς «θεραπευτική πρόταση» ἀπέναντι στόν ἄκρατο ἀτομικισμό καί τόν ψηφιακό ἀπομονωτισμό. Ἡ μετάβαση ἀπό «κλειστά» μοντέλα μάθησης σέ μιά «ἀνοιχτή» ἑρμηνευτική προσέγγιση εἶναι ἐπιστροφή στήν οὐσία της: τή συνάντηση μέ τόν «Ἄλλο».

Ὅπως δείχνει τό παράδειγμα τοῦ «Ψηφιακοῦ Γεροντικοῦ 2.0», ἡ Τεχνητή Νοημοσύνη καί ἡ Εἰκονική Πραγματικότητα μποροῦν νά γίνουν τά νέα «ψηφιδωτά» μιᾶς σύγχρονης μαθησιακῆς εἰκονογραφίας, πού μεταφέρουν τή διαχρονική σοφία τῶν Πατέρων στό σήμερα. Ἡ πρόκληση παραμένει ἡ διατήρηση τῆς πνευματικότητας μέσα στήν ψηφιακή πληροφορία. Στό τέλος τῆς ἡμέρας, ὁ στόχος τῆς Θ.Ε. παραμένει ἡ καλλιέργεια τῆς «ἐλεήμονος καρδίας» σέ ἕναν κόσμο πού διψᾶ γιά νόημα, εἴτε αὐτό ἀναζητεῖται στίς σελίδες τῆς Φιλοκαλίας εἴτε στούς ἀλγόριθμους τοῦ μέλλοντος.